

Učebnice v komparativní politologii na příkladech

VOJTĚCH ŘIPKA*

Abstract: Comparative politics textbooks on examples

Comparative politics textbooks play an important role in scientific socialization within political science. Thus, textbook reviews should take their role in this process into account. Analytical review criteria have to be based on understanding the different potential roles textbooks may play within tertiary education and of the goals they may fulfill. The argument about different strategy patterns of comparative politics textbooks is illustrated here on the example of relatively recent textbooks by Daniele Caramani and Alan Siaroff. Such an analysis may serve not only to identify reasonable criteria to assess comparative politics textbooks, but it also utilizes the findings of Thomas Kuhn about the „discipline-forming“ role of textbooks. Textbooks also play an important role as a space for meta-reflective analysis of comparative politics as a field of. To study textbooks therefore also means to study authoritative texts about comparative politics.

Keywords: textbooks; comparative politics; disciplinary role; Daniele Caramani; Alan Siaroff; Thomas Kuhn; normal science

1. Učebnice jako předmět studia

Jaká má být základní učebnice komparativní politologie? Obecně lze říci, že by měla být soudržná a koncepční, srozumitelná a informačně hodnotná. Měla by pokrýt své téma. Jak ale konstruovat kritéria, podle kterých by tyto velice obecné požadavky mohly být posouzeny? Učebnicovým textům se v komparativní politologické literatuře věnuje poměrně málo prostoru a hlavní platformou pro diskusi o nich zůstávají sporadické recenzní příspěvky. Recenze však většinou nepřinášejí dostatečně solidní pojetí zmíněných kategorií, podle kterých učebnice posuzují. Jejich autoři často poměňují rozvrh učebnice s vlastními neartikulovanými představami o ideálním rozvrhu, což, jak ukazují níže, je krajně nešťastné.

Místo „klasické“ recenze se zde pokusím poukázat na možnosti, jaké skýtá důkladnější kontextuální analýza učebnic. Hlavními posuzovanými texty jsou učebnice *Comparing Political Regimes* Alana Siaroffa (2005 a znovu 2008) a učebnice *Comparative politics* sestavená Danielem Caramaním (2008).¹ Na první pohled tyto dva texty tvoří dva póly strategií přístupu k výuce komparativní politologie. Zatímco Siaroffova kniha je vyhraněnou a soudržnou prací

---

* Autor je doktorským studentem politologie na Fakultě sociálních studií FSS MU a výzkumným pracovníkem v Ústavu pro studium totalitních režimů. E-mail: vripka@mail.muni.cz.

na hranici vlastního výzkumného textu, Caramaniho sborník se zaměřuje na pokrytí celého pole komparativní politologie.

K smysluplným měřítkům pro posouzení těchto učebnic lze dospět pouze zasazením těchto učebnic do kontextu pedagogického procesu a epistemologie komparativní politologie. Chci ukázat, že učebnice navíc hrají v komparativní politologii „disciplinotvorný“, respektive disciplinační prvek, a je tedy důležité jim věnovat odpovídající pozornost i při studiu oboru jako celku. Text se zaměří na vymezení disciplinotvornosti učebnic, na souvislost mezi tímto didaktickým prvkem a povahou disciplíny. Pojedná konkrétní didaktické strategie, jaké ve svých učebnicích volí Siaroff a Caramani. Dále ukáží, jakou roli hrají učebnice v kontextu dalších způsobů (sebe)reflexe komparativní politologie.

1.1 Proč jsou učebnice „disciplinotvorné“

Všimněme si, jak často je v některých typech politologické literatury zmiňován učební proces. Jednou z oblíbených formulí užívaných v předmluvě k vydání sebraných spisů politologů je v úvodu zmínit pedagogické kořeny vlastního teoreticko-metodologického systému. Proč se například Harry Eckstein odkazuje na své začátky výuky politologie na univerzitě (Eckstein 1991: 3)? Proč Peter Evans uvádí jako podpůrný argument své definice komparativní metody fakt, že se ji naučil ve škole (Katzenstein et al. 1998: 4)? Na počátku sestavování kurikula určitého oboru je nutné mít relativně ucelenou představu o látce a porozumění předmětu nesmí zůstat v intuitivní rovině, aby ho bylo možné přenášet na studenty. Ve svém známém aforismu to shrnul Pavel Eisner: „Člověče český, chceš-li se trochu naučit česky, popadni nejbližšího cizince, který se ti namane, a uč ho česky“ (Eisner 1996: 11). Výuka navíc poskytuje jen omezený prostor, a tak je třeba pečlivě volit priority.

Vstup do určité vědecké komunity bývá podmíněn tím, že student projde jejími didaktickými procedurami, a tyto učební postupy se proto významným způsobem podílejí na způsobu, jakým vědecká komunita funguje. Evans a Eckstein jako komparativní politologové tedy odkazem na své pedagogické začátky (ať už na straně studentů či učitelů) cílí na tento přijímací proces. Abychom mohli účinně recenzovat učebnice Alana Siaroffa a Danieleho Caramaniho, je užitečné se předně věnovat tomuto kontextu jejich použití. Nejprve se obecně zastavíme u prvků učebnic jako prvku vědecké socializace. Dále vyzvedneme specifika, která má didaktický proces komparativní politologie, a následně budeme diskutovat kritéria posuzování učebnic a s výsledkem porovnáme učebnice Alana Siaroffa a Daniele Caramaniho. Na závěr shrneme výsledky analýz a okomentujeme perspektivy výzkumu v této oblasti.

Absence analýz učebnicových textů komparativní politologie je v ostrém kontrastu s mírou pozornosti, jaké se těší například učebnice historie či sociálních věd pro nižší stupně vzdělání. Kniha Frances Fitzgeraldové *America Revisited* (1980) je zřejmě nejnámější z řady děl analyzujících ideologické proměny společensky přijatelných pohledů na sociální a politickou historii Spojených států amerických. Autorka právě skrze středoškolské učebnice analyzuje obraz USA, který je předkládán americkým studentům. Také v Česku našel tento analytický přístup svůj výběrový odraz, především v antropologii.²

Vzdělávací proces na primární či sekundární úrovni pochopitelně vykazuje značná specifika. Míra jeho syntetičnosti a nutné schematičnosti výukového materiálu je, v kombinaci se

sugestibilitou mladších studentů a velice omezenou možností konfrontovat zdroje, podstatně otevřenější ideologické manipulaci. Učebnicový výklad musí být podán skrze silný a souvislý narativ.

1.2 Role učebnic

Základní odlišností vysokoškolských učebních textů je, že na rozdíl od zmíněných učebnic pro základní a střední školy, které sledují zpřístupnění látky, se na vyšších stupních vzdělávání jedná – mimo látku – také o zpřístupnění vědeckého oboru. Zatímco učebnice primárního a sekundárního vzdělávání mimo jiné sledují obecně socializační cíle, v případě terciárního učebnic se již jedná o socializaci vědeckou.

Způsob využívání učebnic se samozřejmě liší podle vědních oborů. Role učebnic je jedním z velkých témat sociologie vědeckého poznání (sociology of scientific knowledge). Její klasik Thomas Kuhn rozděluje způsob nakládání s učebními texty do tří kategorií. V uměleckých disciplínách jsou učebnice okrajovým zdrojem vědecké výchovy. Vědecká výchova v oblasti sociálních věd, historie a filozofie přikládá učebnicím větší význam, ale učebnicové texty jsou většinou doprovázeny četbou „klasických“ textů příslušné vědní disciplíny. To podle Kuhna vede studenty k narušení obrazu těchto věd jako „normálních věd“ (Kuhn 1997: 11–14), tedy v důsledku k oslabení jednotného paradigmatu. Přírodní vědy se naopak na učebnice spoléhají a četba původních vědeckých prací je v lepším případě jen okrajovým doplňkem (Kuhn 1997: 162).

Otázka, zda má smysl pracovat se sociálními vědami s jejich přiznaným multiparadigmatickým charakterem jako s „normálními vědami“, je starým tématem souvisejícím jak s vnitřní diskusí uvnitř sociálních věd samých, tak s tzv. science wars (Freeman 2006). Základní analytický přístup k vědecké výchově a vědecké socializaci je podle mého názoru nosný i při vědomí specifík sociálních věd. Pojetí učebnice jako kanonizujícího koherentního textu platí i pro sociální vědy, i když je dosah této kanonizace slabší než v přírodních vědách.

Je však třeba předeslat, že zde se dotýkáme podstatného tématu, a to náhledu na historii a vůbec povahu komparativní politologie. Jedním ze základních znaků „normální vědy“ je totiž představa o kumulativním pokroku, o čemž pochopitelně nepanuje v rámci politologické komunity shoda. Právě způsob zprostředkování tohoto základního pohledu na povahu komparativní politologie je jedním z důležitých prvků, který by neměl v recenzi chybět. Samotná koncepce každého učebnicového výkladu komparativní politologie musí být založena na určitém epistemologickém postoji.

Kuhn ukazuje, že smyslem „vědecké výchovy“ vedoucí k přijetí do vědecké komunity je zvnitřnění představy o disciplíně jako celku, respektive zvnitřnění jejího paradigmatu (Kuhn 1997). Myers přisuzuje učebnicím v sociálních vědách největší vliv v základních kurzech prvních dvou let terciárního studia (1992: 4). Text Alana Siaroffa tuto charakteristiku splňuje, neboť je využíván ve vstupních kurzech amerických colleges.³ Caramanin učebnice byla vydána teprve v roce 2008, proto je její využití zatím možno posoudit pouze omezeně, ovšem již rovněž figuruje v několika vstupních kurzech univerzit v USA.⁴

S nadsázkou lze říci, že politologie je jako „normální věda“ prezentována pouze studentům prvních ročníků bakalářského studia především kvůli srozumitelnosti. Pownerová přímo nedoporučuje vystavovat čerstvě nastoupivší studenty s důsledky multiparadigmaticnosti

politologie (Powner 2006: 3). K tomuto problému je třeba přihlížet při analýze rozvrhu učebnic, který bude následovat.

Snaha o oslabení vlivu učebnic je Kuhnem vnímána jako pozitivní krok směřující od replikace dusivých dogmat oslabujících imaginaci vědců. Sám Kuhn dává důraz na výchovu ke kritickému postoji, který je nutno zaujmout pro posuzování „velkého množství vzájemně soutěžících a nesouměřitelných problémových řešení, jejichž hodnocení musí [student] sám provést“ (274). Kuhnova sociologie vědeckého poznání doznala značné kritiky, nejznámější odmítavou reakcí jsou práce Imre Lakatose, ovšem kritika (a je nutno uznat, že velice logická) se týká především dynamiky paradigmat (Lakatos 1974).

Komparativní politologie se k tomuto postoji nestaví jednotně. Terence Ball vymezuje tři odlišné reakce politologů na Kuhnovy teze. Podle prvního, poměrně povrchního čtení se má politologie snažit o nalezení vlastního (a jednotného) paradigmatu, a stát se tak normální vědou. Druhý pohled vycházel původně z kritiky behaviorismu a vyzdvihuje faktický stav více paradigmat. Všíhá si negativ „tyranie“ normální vědy a dává přednost pozici mimo ni. Epistemologický realismus, který plyne ze třetího typu postoje některých politologů, pak vede k odmítnutí Kuhnovy kritiky ve jménu nalezení jistoty i za cenu návratu k pozitivistickým východiskům (Ball 1988: 13–15). K tomuto třetímu proudu se kloní nejlivnější iniciativa zabývající vyučováním politologie – tzv. Wahlkeho zpráva o výuce politologie (1991). Ta sice připouští, že politologie se nemůže opřít o konsenzus v oblasti epistemologie, konstatuje to však jako nežádoucí a snad dočasný stav. Významným doporučením je kladení důrazu na výuku jako podnět k rozvinutí kritického myšlení, ale jedním z hlavních doporučení je v základních kurzech vytvořit co nejucelenější výkladový rámec. Zpráva navíc kriticky hodnotí také obsahovou různorodost přístupů k výuce.

1.3 Učebnice v úvodu do komparativní politologie

Pro učitele některého z úvodních kurzů komparativní politologie⁵ se z hlediska práce s textem nabízejí tři základní strategie výuky:

- a) jedna učebnice
- b) soubor pasáží z jednotlivých textů sestavený učitelem
- c) soubor vlivných (klasických) textů

Je zřejmé, že strategie „jedné učebnice“ se nejvíce blíží vědecké socializaci v „normálních vědách“. Zmíněné strategie jsou většinou kombinovány a učebnice nebývají jediným zdrojem kurikul. Dostupnost sylabů jako hlavního zdroje studia kurikul je velice omezená. Výjimku tvoří starší publikace Amerického sdružení politických věd (APSA 1998). Vzhledem k ochranně tvůrčího vkladu jde o pochopitelnou překážku. Relativně nedávné datum vydání obou učebnic⁶ a malá pozornost, jaká byla této problematice věnována, vedou k tomu, že nelze přesnější způsoby využití učebnic kvantifikovat. Určité ambice týkající se způsobů využívání učebnic vyjadřují i autoři, například kvůli oslovení cílových skupin zákazníků.

Siaroff k ambici své učebnice na úvod píše: „Tato kniha byla sepsána se zásadním ohledem na studenty a klade si za cíl odpovědět většinu jejich otázek týkajících se komparativní politologie, nebo alespoň mnoho z nich, a také snad inspiruje otázky další“ (7). Text je tedy přímo koncipován jako představitel strategie jedné učebnice. Caramaniho ambice prozrazuje již obsahové shrnutí na zadní stránce obálky, podle kterého je tato učebnice „vzrušujícím

a směrodatným úvodem“ (exciting and authoritative introduction). V úvodu navíc Caramani uvádí, že učebnice by měla oslovit studenty na všech stupních studia a je vytvořena tak, aby se mohla stát hlavním zdrojem výuky (3). Je vyjádření těchto ambicí v souladu s obsahy knih? A jak vůbec takovou otázku zodpovědět?

V praktické rovině můžeme prozkoumat typy využití těchto učebnic. Jak jsem již uvedl, v několika ilustrativních případech se skutečně hlavní učebnicí staly, a to přestože byly většinou doplněny dalšími učebními texty. Je však třeba si uvědomit, že otázka po míře úspěšnosti pokrytí komparativní politologie jako disciplíny je nesmyslná, protože tato měřítko nelze absolutně stanovit. Jak na toto téma píše Leonard s Dryzekem: „Neexistuje žádný neutrální postoj pro hodnocení, přijímání či odmítání identity disciplíny“ (Dryzek a Leonard 1995: 44). Je užitečné snažit se rekonstruovat způsob, jakým jednotlivé učebnice komparativní politologii nahlíží, ale nelze uspokojivě měřit úspěšnost, s jakou jsou tyto pohledy výstižné, protože by to znamenalo přijmout pozitivistický pohled na tuto vědeckou disciplínu. Neexistence neutrálních měřítek však zcela jistě nesmí být odsouzením recenzní činnosti do prostoru nepřenositelných osobních soudů. Podívejme se tedy blíže na rozumná a efektivní měřítko.

1.4 Analýza učebnic – přehled

Zmínil jsem, že recenzní a analytická literatura zabývající se učebnicemi komparativní politologie nenabízí příliš záchytných bodů pro jejich systematické studium. Jednu z mála výjimek tvoří recenzní stať Leanne C. Pownerové *A Comparative Review of Comparative Political Texts* (2006). Pownerová posuzuje tři učebnice komparativní politologie na základě promyšlených obecnějších kritérií, některé její kategorie včetně stanovení mezních hodnot zde v modifikované podobě využijeme. Podobně systematicky pracuje v oblasti mezinárodních vztahů soubor statí o reprezentaci oboru „international studies“ v učebnicích (kol. 2003). V těchto statích je hlavním hodnotícím kritériem rozsah a hloubka pokrytí klíčových témat. Tímto přístupem, jak už jsem výše ukázal, se hodnotitel dostává do neřešitelného problému stanovení základních kategorií. Výběr témat je totiž vždy podřízen hodnotitelově představě o povaze disciplíny a znovu předpokládá možnost jakési ideálně strukturované učebnice, se kterou lze skutečné texty poměřovat.

Kategorie Pownerové se týkají především možnosti využití učebnice v didaktickém procesu. V souladu s jejím analytickým rámcem se zaměříme na celkový rozvrh učebnic, míru syntetičnosti jejich výkladu a způsob použití příkladů. V souvislosti s normativním prvkem obsaženým v učebnicích zhodnotíme pozornost, jakou věnují učebnice demokratickým a nedemokratickým režimům. Dále probereme využití citací a s tím přímo související způsob, jakým se učebnice vyrovnávají s existencí vědecké diskuse v oboru. Výsledek analýz bude sloužit ke zhodnocení role učebnic v rámci ostatních platforem (sebe)reflexe komparativní politologie.

Výše uvedené kategorie vycházející z textu Pownerové doplníme analytickými poznámkami ke klasickým dilematům výzkumu v komparativní politologii. Rozhodnutí v normativní a empirické dichotomii, stejně jako stanovení role teorie a její povahy, role kvantifikace a míra interdisciplinarity jsou dilemata, která musí řešit nejen výzkumník, ale pochopitelně také každá učebnice. Výsledek těchto rozhodnutí nám pomůže dokreslit představu disciplíny, jakou učebnice předává studentům. Ideální podobu učebnice jako poměřovací mřížku nemůžeme

použít, a v souvislosti s tím nestanovuji pro jednotlivé hodnoty většiny kritérií žádné předepsané výsledky.

2. Základní popis rozvrhu a formy

Učebnice Alana Siaroffa se věnuje politickým režimům ve smyslu jejich typologie a dynamiky. V osmi kapitolách Siaroff nabízí vlastní pohled na politické systémy a z literatury vybírá ty analytické nástroje, které jeho cíli vyhovují. Po vysvětlení základních termínů nutných pro provedení typologizace všech samostatných států světa, tedy například pojmů suverénní stát, komparace a politický režim, následuje ještě příprava statistická. Siaroff zamýšlí představit všechny nástroje, které budou ke klasifikaci použity.

Následuje pojednání o rozvoji a politickém rozvoji. Siaroff reflektuje odklon od modernizačních rozvojových teorií, přesto se podle jeho názoru mnohé z rozvojového paradigmatu dá stále využít. Reprodukuje zde část debaty o konceptu rozvoje. Odmítá demokracii jako nejvyšší stupeň politicko-ekonomického vývoje. Rozvoj definuje ve smyslu kapacity státu a míry, do jaké je dovršen proces „state building“ a „nation-building“. V následné kapitole jsou pak definovány jednotlivé typy režimů.

Na základě několika kategorií, jako například role politických stran a opozice, socio-ekonomický pluralismus, občanské svobody, ideologie, mobilizace apod. jsou definovány typy liberální demokracie, volební demokracie, semi-liberální autokracie a uzavřená autokracie. V následující nepřilíh organicky zařazené části se Siaroff komplexně věnuje roli armády v politice. Faktory příhodné pro demokracii jsou použity jako východisko pro sekci věnovanou detailnějším rozborům demokratických a autokratických forem, ale především se věnuje na závěrečné kapitoly o dynamice přechodů mezi typy režimů. Postskriptum tvoří komentář k úvahám o možnostech demokratizace a roli volných rozhodnutí vlád v tomto procesu.

Sborníková učebnice Daniele Caramanico je v mnohém antipodem Siaroffovy knihy. Již více než trojnásobným rozsahem napovídá o ambici být vyčerpávajícím zdrojem. Kniha je tematicky seřazena do drobnějších kapitol, které jsou sdruženy pod celky určené úrovni pohledu na politický systém. Teorie a metody následuje historický kontext, pojednání struktur a institucí, aktérů a procesů, veřejných politik a nadnárodních procesů. Z hlediska tematického záběru se Caramanico učebnice se Siaroffovou protíná v méně než třetině témat. Caramanico učebnice má navíc 24 autorů, což velice znesnadňuje ji posuzovat jako celek. Již jen dvojí obsah (stručná a podrobná verze, které jsou zařazené za sebou), jež ve své podrobnější verzi zabírá celých 7 stran, je dobrou ilustrací rozsahu výkladu a částečně i jeho roztříštěnosti či modulárnosti.

Ačkoli předmluva zdůrazňuje vzájemnou provázanost jednotlivých kapitol, odkazy se objevují v naprosté většině případů pouze v relativně obecných úvodních sekcích jednotlivých kapitol. Každý z autorů zvolil odlišný přístup, a proto mohou být všechny výroky o knize jen o málo víc než aproximací jednotlivých příspěvků. Zatímco například Mair ve svém příspěvku o demokracii staví proti sobě různá pojetí demokracie, a zobrazuje tak šíři politologické tradice různého uchopení demokracie, Paul Brooker se hned v následující kapitole pouští do syntetického jednotného výkladu autoritativních režimů. Ve většině textů je zařazen profilový portrét jedné země, tyto příklady jsou mezi kapitoly rozděleny víceméně náhodně a nemají souvislost s příslušnými kapitolami.

Siaroffův text využívá v hojné míře tabulek a schémat. Každá kapitola je uvozena shrnujícím výčtem konkrétních znalostí, které student jejím přečtením získá. Přehledové tabulky zahrnující všech 193 samostatných států, jsou mírně nepřehledné a jejich případné umístění na doplňkový web ke knize by text zpřehlednilo. Na konci každé kapitoly jsou zařazeny citace (v průměru zhruba 2,5 citace na 1 stranu).⁷ Na konec zařadil Siaroff výkladový slovníček základních pojmů (5 stran), přehled doporučené literatury (2 strany) a bibliografii následovanou sdruženým předmětným a jmenným rejstříkem.

Caramaniho učebnice je svým formálním zpracováním podstatně bohatší. Učebnice samotná je doplněna webovým obsahem s několika úrovněmi přístupu pro jednotlivé badatele či studenta ve třídě, kde se učebnice používá. Text využívá množství graficky oddělených boxů s příklady, v průběhu kapitoly jsou shrnuty klíčové body výkladu. Každá kapitola začíná syntetickým sumarizujícím odstavcem. Každá kapitola je také zakončena souborem otázek k obsahu textu, doporučenou rozšiřující četbou seřazenou podle klíčových témat a seznamem relevantních webových zdrojů. V závěrečné příloze jsou zařazeny komparativní tematické tabulky, rozsáhlý výkladový slovníček (10 stran),⁸ bibliografie (40 stran) a rovněž sdružený rejstřík.

Důležitým – i když možná překvapivým – zdrojem pro zkoumání sebe prezentace učebnic jsou tzv. blurbs, tedy krátké shrnující či hodnotící komentáře ke knize, obvykle zařazené na zadní stranu obálky. Klíčovými slovy z hodnotících odstavců Caramaniho učebnice jsou: „aktuální, obecný přehled, široký záběr, vyváženost, uznávání autoři, spolehlivý způsob pokrytí témat, použitelná pro mnoho různých předmětů“. Caramaniho prezentace tedy staví na své spolehlivosti a obsáhlosti. Přiznává tím svůj v jádru konzervativní charakter.

Hodnocení „blurbs“ na Siaroffově učebnici vyzdvihuje novátorský přístup, soustředěný postup, koherenci a výstižnost, komplexnost, srozumitelnost a fakt, že otvírá pro studenty možnosti vlastního objevování. Devízy Siaroffovy učebnice spočívají podle jejího vlastního názoru v originálním sevřeném způsobu dávajícím prostor studentům.

Vlastní hodnocení učebnice je na první pohled pro její recenzování spíše kontraproduktivním zásahem marketingu do vědecké činnosti. „Blurb“ jako marketingový prvek slouží ke snadnější orientaci pro studenty. Proto je užitečné ho vzít v potaz při analýze kontextu, ve kterém je učebnice používána. Vlastní ambice textu pochopitelně nemusí být naplněny.

2.1 Míra syntetičnosti a zobrazení diskuse v oboru

Siaroffův text je souvislý a jednoznačně vede ke kategorizaci zemí a ke stanovení podmínek jejich další dynamiky. Jednotčím narativem je sada úkolů nutná k posouzení všech stávajících politických režimů světa. Postup obsahuje stanovení všech základních typů politických režimů, jejich popis a následné přiřazení jednotlivých států. Typy jsou dále podrobněji zkoumány samostatně a kniha je uzavřena dvěma kapitolami věnovanými dynamice politických režimů.

Naproti tomu Caramaniho soubor kratších kapitol od různých autorů je explicitně „modulární“ (Caramani 2008: 2) a autor přímo vybízí k jeho výběrovému použití. Jednotlivé tematicky zaměřené kapitoly jsou psány příslušnými nepochybnými autoritami. Ačkoli jsou jednotlivé texty vzájemně provázané, nejsou vedeny jednou základní myšlenkou a v tomto smyslu učebnice spadá do množiny nazývané Pownerovou „útržkovitý soubor“ (around the

world) (Pownerová 2006: 235). Po důkladném přečtení úvodní kapitoly se ukazuje, že za strukturou knihy je především jakási metareflexe textů o vývoji a stavu komparativní politologie. K tomuto rysu se ještě vrátíme v závěru.

Každá učebnice komparativní politologie musí zaujmout postoj k neexistenci epistemologického konsenzu a k vědecké diskusi, kterou se postup v disciplíně řídí. Tento postoj se projevuje způsobem, jakým autor zobrazuje diskusi ve svém textu. Jednou z krajních možností je diskusi zcela pominout, zaujmout vlastní epistemologické postoje a ty v učebnici prezentovat. Tento postoj se projeví využitím citací pouze jako ozvlášťujícího či ilustrativního doplňku. Na tento postup navazuje metoda mozaikovitého eklektického sestavení užitečných částí teorií a poznatků jednotlivých politologů pocházejících z různých „škol“. Zde citace nehrají větší roli, protože odkazují pouze k příslušným vybraným pasážím a mají za cíl spíše podpořit ve studentech návyk správně citovat, než že by měly vést ke studiu pramenů.

V obou případech platí, že se povaha disciplíny výrazně zjednodušuje. Můžeme tak zvýšit srozumitelnost a posílit logickou stavbu textu. Jednotný narativ navíc může simulovat skutečný individuální vědecký postup. Vědecké články empirické povahy v komparativní politologii sice většinou shrnují v úvodech stav diskuse o problému, ale jejich empirická část se nutně k určité metodě a k určité perspektivě interpretace výsledků musí přiklonit. Na druhou stranu textem s jednotným narativem není možné sestavit realistický obraz fungování disciplíny a tato strategie je nutně založena na představě kumulativního charakteru politické vědy.

Druhou krajní možností je soustředit se na spory, které v komparativní politologii probíhají. Tímto směrem se někdy vydávají přehledové texty o disciplíně. Sdělnost textu a jeho vhodnost pro určité stadium pokročilosti studentů je ohledem, který, jak vyplývá z analýzy Pownerové, není možné přehlížet. Kapacita studenta prvního ročníku nedovoluje zavalit ho převyprávěním hlavních sporů v rámci vědního oboru, neboť podle Pownerové není schopen se ve složitě argumentaci orientovat (2006: 236).

Caramanio text není ve výběru této strategie koherentní. První sekce věnovaná teoriím a metodám ukazuje mnohost přístupů, respektive paradigmat. Věnuje se historickému vývoji komparativní politologie a přirovnává ho v závěru k překotnému vývoji politických systémů světa od 19. století. Přesto se učebnice staví za kumulativní pohled na komparativní politologii, což také demonstruje na většině následujících kapitol. Podle Caramanio je základním stavebním kamenem tohoto paradigmatu Eastonův model politického systému vytvořený na základě systémové teorie. Systémový přístup se podle něj stal inherentní, i když často neuvědomělou, součástí komparativní politologie jako celku. Takový smířlivý postoj k epistemologickým sporům je výrazně nepřesvědčivý už jen z toho důvodu, že význam modelu politického systému zůstává často v praxi komparativní politologie v deklaratorní rovině.

Eastonova kniha je užívána velmi povrchně a souvislost s obecnou systémovou teorií se tak vytrácí. Model politického systému se stává především schématem, kterým se dohromady sdružují jednotlivé subdisciplíny. Stejnou roli hraje i v případě Caramanio knihy, kde je v rámci „střešního“ systémového přístupu zařazena pod komparativní politologii také policy analysis (output) a částečně i mezinárodní vztahy (systémové okolí). Caramani tím volí neobvykle široké pojetí komparativní politologie. Například v kanonické knize „A New Handbook“ se autoři kloní k restriktivnějšímu pohledu na komparativní politologii a policy analysis, respektive public policy řadí samostatně, stejně jako mezinárodní vztahy. Právě v tomto kanonizujícím souboru se Peter Mair pokouší provokativně ukázat, že na mnohé

školy a přístupy v komparativní politologii se dá pohlížet ne jako na konkurenty, ale jako na reprezentanty různých úrovní abstrakce v rámci jednotného charakteru disciplíny. Caramani tento nápad realizuje a přidává k němu onu sjednocující kostru – eastonovský koncept politického systému. Jednotný narativ je však spíše zástěrkou, neboť jde o konstrukci s mizivou vnitřní soudržností.

Citace jsou v souladu s výše uvedenými předpoklady v jednotlivých kapitolách použity zcela nerovnoměrně. Zatímco v prvních dvou sekcích o teoriích, metodách a historii jsou odkazy klíčovými součástmi textu, ve zbytku učebnice hrají povětšinou menší roli.

Siaroff, vzhledem ke svému jednotnému narativu a míře vlastního vkladu, cituje podstatně méně. Siaroffův celek se dá přirovnat ke Caramaniho pozdějším kapitolám s tím, že podstatnou výjimku tvoří kapitoly o politickém rozvoji a závěrečné kapitoly o dynamice politických režimů a jejich vzájemných přechodů. Důvod je zřetelný, tyto kapitoly tvoří doplněk základní linii textu, a proto si Siaroff může dovolit méně jednoznačné závěry.

2.2 Teorie a metody

Caramani sice přímo píše, že žádný teoretický přístup nemá v jeho učebnici privilegované postavení, ale to je pochopitelně úlitba snaze o vyvážení všech zájmů ve vědecké komunitě. S jistotou lze říci, že obě knihy se vyhýbají tradici či škole teorie racionální volby. Siaroff teorii racionální volby nijak nevyužívá. Caramani se sice v přehledové první části pouští do jejího obecného popisu a kapitoly Guye B. Peterse o přístupech ke komparativní politologii a Richarda Katze o systémech politických stran ji využívají, ale zbytek knihy je metod i výsledků teorie racionální volby téměř prost. Obecně se obě knihy drží nejspíše institucionálního paradigmatu. V Caramaniho případě se vzhledem k interdisciplinaritě některých kapitol nedá celkový přístup spolehlivě určit.

Caramaniho i Siaroffova učebnice obsahují řadu tabulek a grafů. Oba autoři se tím přiklání k zásadní roli kvantifikace dat. Caramaniho kniha obsahuje v sekci Teorie a metody celou kapitolu věnovanou metodám komparativního výzkumu z pera Hanse Kemana. Kapitola se zabývá především kvantitativními statistickými metodami analýzy dat. Obsah kapitoly však není významněji napojen na zbytek učebnice. Naproti tomu Siaroff využívá výklad základních statistických metod „zcela utilitárně“, tedy k vysvětlení svých dalších kroků, při kterých tyto metody používá. Je však třeba zmínit, že Caramaniho text nabízí ve své elektronické příloze rozsáhlé datové soubory, které jsou ideální pro vyzkoušení některých z představených metod.

Velkou výpovědní hodnotu může mít srovnání postojů dvou učebnic k prediktivním možnostem komparativní politologie. Siaroff chápe, že v předpovědích politologie zklamala. Přesto pro ni nevyklízí pozice pro pohled do budoucnosti, byť pouze v rovině ordinálního poměrování pravděpodobnosti pádu demokracie (Siaroff 2005: 257–259). V Caramaniho souboru se jednoznačnému epistemologickému soudu velice podobně vyhýbá Klaus Von Beyme. Také píše o sérii neúspěchů predikcí, v názoru na principiální nemožnost vědeckých předpovědí se však nezaštiťuje argumenty, ale obratem „mnoha politickým vědcům došlo [že predikce není možná]...“ (Caramani 2008: 33).

2.3 Obsahové preference, normativnost a hranice komparativní politologie

Pownerová (2006) i Mair (1998) si všimají, že komparativní politologii tematicky dominují vyspělé demokracie. Důvody jsou různé a roli může hrát i normativní náhled na politické systémy.

Z praktického hlediska je zájem o rozvinuté západní demokracie logický, vezmeme-li v potaz původ většiny politických vědců. Biezenová a Caramani ve svém textu o komparativní politologii ukazují nadreprezentování studia britského systému (van Biezen a Caramani 2003), Pownerová (2006) a Wahlke (1991) upozorňují na přílišnou pozornost věnovanou USA na severoamerických univerzitách. Taková tendence je logická, politologie stále plní také politickou a osvětovou úlohu v národních kontextech. Větší pozornost věnovaná vyspělým demokraciím se pak sekundárně odráží i ve funkci učebnice jako zobrazení disciplíny. Pokud je výzkum konkrétních demokratických systémů výrazně rozsáhlejší, pak se věnuje jeho pestřejším výsledkům více pozornosti, příkladem může být politický systém Nizozemí.

Dalším faktorem posilujícím tendenci nadreprezentovat pozornost pro všechny demokracie je, že velká část politologů a neodborné veřejnosti promítá do předmětu svého studia své hodnotové preference. Demokracie podle těchto představ stojí ve většině ohledů nad autokraciemi, a je proto příhodnější se jí zabývat. Komparativní rámce by nicméně podle Pownerové, Caramaniho i Siaroffa měly být natolik univerzální, aby byly schopny pojmut všechny politické systémy.

Siaroff je v tomto ohledu pochopitelně nejdůslednější, protože tento požadavek přímo splňuje plánem své učebnice. Prostor rozděluje cca 3:2 ve prospěch demokracií, což oproti obvyklým praktikám didaktických textů představuje posun pozornosti k nedemokratickým formám vlády. V případě Caramaniho učebnice je míra zaměření na vyspělé demokracie ve srovnání s nedemokratickými formami vlády hůře určitelná. Autokratickými režimy se přímo zabývá pouze kapitola Paula Brookera. V této kapitole však Brooker umně podává návod, jak číst i další kapitoly knihy právě z hlediska autokracií. Výběrově se autokratickým systémům věnuje pozornost v kapitolách o politické participaci a také v sekci věnované mezinárodním vztahům. Celkově je však naprostá většina pozornosti Caramaniho učebnice věnována vyspělým demokratickým režimům. Vyplývá to z výše uvedeného sekundárního faktoru hlubšího zájmu kvůli širšímu výzkumu. Obě knihy přesto příkládají „vyváženosti“ v pohledu na vyspělé demokracie a ostatní formy vlády velký význam. Část velmi omezeného prostoru na obálkách obou knih je věnována právě zdůraznění tohoto faktu. Caramani explicitně jmenuje rozvojové země, Siaroff zase pracuje se svou devízou analýzy všech nezávislých států.

Z hlediska normativního pohledu na demokracii je Siaroffův text ve velké většině umně vybalancovaný. Leč z pasáží o politickém rozvoji (development) i ze sekce Beyond Liberal Democracy ve třetí kapitole ovšem vyplývá mírná preference demokracie jako nejefektivnějšího a nejspravedlivějšího systému stojícího na vrcholu vývojové linie politických systémů. Nejlépe to nepřímou vystihuje věta „Liberálními demokraciemi je ve světě pouze menšina zemí, a přesto lze diskutovat o tom, že by politické systémy mohly fungovat ještě lépe. Obzvláště když člověk žije v liberální demokracii“ (Siaroff 2005: 79). Z Caramaniho souboru vybočuje svým normativním nábojem závěrečná kapitola Promoting Democracy Petera Burnella. Burnell ve shrnutí klíčových sdělení kapitoly konstatuje, že „ani ty nejlepší snahy o prosazování demokracie nemohou slavit větší úspěch proti hrozbám, kterými globalizace a její důsledky

ohrožují demokracii. Mezi tato nebezpečí náleží globální ekonomická integrace založená na příklonu k neoliberalním ekonomickým principům...“ (Caramani 2008: 648). Takové prohlášení je těžko možné hodnotit jako nepolitické a vědecké. Mimo tyto „nejkřiklavější“ příklady hodnotových soudů však obě učebnice vycházejí z empiricko-analytického přístupu ke komparativní politologii a principů tohoto přístupu se striktně drží.

Rozsah „zadání“ komparativní politologie je jedním z definičních dilemat disciplíny. Ačkoli se ani jedna z učebnic nedrží pouze výzkumů prováděných v rámci úžeji vnímané komunity komparativních politologů, přesto v rozsahu rozkročení panují obrovské rozdíly. Siaroff plynule přechází do politické ekonomie (v kap. 1 pasáže o ekonomické vyspělosti států a v kap. 5 o ekonomických systémech zemí), ale téměř se vyhýbá exkurzům do sociologie (pouze kuse o sociální homogenitě a velikosti populace v kapitole 5, avšak v obou případech bez vědního aparátu), zcela chybí policy analysis a jen krátce jsou zmíněny mezinárodní vztahy (1 strana o regional a international factors v kapitole 5).

Caramaniho učebnice je v tomto ohledu podstatně širěji pojatá a jak už bylo uvedeno, její pojetí komparativní politologie je inkluzivní. Hanspeter Kriesi podniká ve své kapitole Sociální hnutí exkurz do politické sociologie, Rachel Gibson a Andrea Rommele zpracovávají politickou komunikaci, sekce o veřejné politice se týká jak sociální politiky, tak public administration. Tyto části ilustrují Caramaniho příspěvek k definici komparativní politologie jako obecného postupu komparativního studia jakékoli součásti eastonovského modelu politického systému.

2.4 Učebnice jako prostor pro metareflexi

Texty s ambicí shrnout historii a současný stav komparativní politologie mají nejrůznější formu, od encyklopedií, edic významných nakladatelství a monografií přes časopiseckou produkci až po výzkumné zprávy a pracovní texty různých za tímto účelem sestavených skupin. Za všechny jmenujme Blackwellovu encyklopedii politologie, sérii Oxford Handbook (především titul Oxford Handbook of Comparative Politics), knihu Almonda Verby *Comparative Politics: A Developmental Approach*, časopis *Comparative Politics* a produkci Sekce komparativní politologie v rámci Americké asociace politických věd. Rozsáhlý přehled nejcitovanějších zástupců těchto formátů nabízí kapitola Úvod do komparativní politologie od Daniela Caramaniho. Všechny tyto nástroje se snaží obsáhnout disciplínu jako celek, avšak učebnice jsou se svou ambicí stát se hlavním nástrojem kurikula komparativní politologie prvkem nejucelenějším.

Není překvapivé, že různé formy vnitřní reflexe komparativní politologie jsou vzájemně provázány. V případě Caramaniho nejde jen o časté citace přehledových textů ve zmíněné první kapitole. Celá struktura této kapitoly a zprostředkovaně celá učebnice se inspiruje námitkami, které vůči kánonu komparativní politologie vznášejí v kritických pasážích přehledové texty, především Mair (Goodin et al. 1998). Konkrétně se jedná například o Mairovo volání po zařazení policy analysis mezi důležitá témata komparativní politologie, evidentně Caramanim bohatě vyslyšené v podobě celé sekce obsahující hned tři kapitoly. Dalším příkladem reakce na texty komentující povahu kánonu je několikrát odkaz na vyváženost teoretických poznatků a empirického výzkumu. Caramani se sám této otázce věnoval (Biezen a Caramani 2006), v souladu s Mairem kritizuje jak přílišnou teoretickou zatíženost, tak case studies bez teoretické struktury. V dalších kapitolách se však toto vyvažování projevuje kolísavě. Například

pojedenání Gianfranca Poggiho o národních státech je především teoretické, kapitola Wolfganga C. Müllera o vládách a byrokraciích naopak staví na příkladech jednotlivých typů.

Siaroff je naproti tomu v úvodní části velice strohý. Odkazy na jiné přehledové texty chybí. Nejde o jednoznačné negativum, Siaroff tím totiž zdůrazňuje původnost a systematicčnost své knihy. Absence citací rozhodně neznamená odtrženost od oboru či poptávky. Je zřejmé, že Siaroff si je například vědom toho, že obhajoba rozvojových teorií jde proti většinovému proudu. Tento fakt ale na rozdíl od Caramaniho reflektuje přímo obhajobou.

Siaroffovu učebnici je užitečnější vzít jako celek. Autor si klade za cíl dojít k originálním výsledkům a předvést studentům cestu k nim. Tento didaktický postup průvodcovství po vlastním výzkumu sice znamená, že na rozdíl od Caramaniho nejsou vyjmenovány na každém kroku alternativní způsoby řešení možností a není poukázáno na další možné předměty zájmu. Pozitivum Siaroffovy strategie však spočívá v tom, že v rámci improvizovaného výzkumu autor ony kroky přímo před zraky studentů dělá.

Dryzek s Leonardem uvádějí, že „text uvádějící studenty do určité subdisciplíny [politologie] ... staví legitimitu svého dílčího přístupu na rekonstrukci historického vývoje“ (1995: 28). Tento postřeh rozhodně platí pro úvodní sekci Caramaniho učebnice. V Siaroffově případě je zdroj legitimacy jinde – v otevřenosti jednotlivých kroků a empirickém výsledku, ke kterému text směřuje.

Caramaniho učebnice je mnohanásobně obsáhlejší, a to jak ve smyslu metodologickém, tak tematickém a fyzickém. Její roztržitost ale snižuje její schopnost oslovit jako celek. Neexistence narativu pak snižuje srozumitelnost.

3. Shrnutí

Hlavním cílem tohoto příspěvku bylo nastínit rozumná kritéria analýzy učebnic komparativní politologie a tato kritéria demonstrovat na dvou výrazných představitelkách tradice učebnic. Nedostatek koncepčnosti recenzí učebnic podle mého názoru vychází z podcenění možného vlivu učebnice nejen v didaktickém procesu, ale především v celém vědním oboru. Ačkoli se v komparativní politologii učebnice netěší tak výsadnímu postavení jako v přírodních vědách, přesto jsou alespoň v prvních ročnících západních univerzit důležitým prvkem výuky, tedy vědecké socializace. Proto lze tvrdit, že se výrazně podílejí na podobě vědeckého diskurzu komparativní politologie. Z tohoto kontextu jsem při stanovování analytických kritérií pro učebnice vycházel a výsledkem byla sada kritérií, jejichž kombinaci jsem použil pro analýzu Caramaniho a Siaroffovy učebnice. Mezi analytická kritéria jsem zařadil základní rozvrh učebnice, míru syntetičnosti jejího výkladu, roli teorie a metod a případný příklon k některé vědecké tradici a způsob zobrazení vědecké diskuse. Dalším kritériem byl způsob, jakým učebnice coby jedna z platforem „tvorby“ disciplíny komunikují s ostatními platformami. Pro postižení alespoň hrubých obrysů toho, čím je pro Caramaniho a Siaroffa komparativní politologie, jsem kritéria doplnil základními metodologickými dilematy politologické tradice. Pokusil jsem se ukázat, že ambice autora je třeba brát v potaz a poměřovat je s prostorem, který je vymezen logikou didaktického procesu.

Výsledný obraz obou učebnic není možné shrnout jednoduchým hodnotícím soudem. Obě strategie jsou legitimní a podle mého názoru dobře použitelné. Výhodami Siaroffova

projektů jsou jednoznačně srozumitelnost a cílevědomost. Projekt výzkumu nabízí studentovi společnou cestu k praxi komparativní politologie. Pokud ovšem Siaroff píše, že odpovídá na všechny podstatné otázky komparativní politologie, či alespoň otázky vzbuzuje, jde tvář v tvář Caramaniho rozsáhlému souboru o přehánění. Materiál, který nabízí Caramani, je z didaktického hlediska hrubší. Snaha o postižení komparativní politologie v co nejširším pojetí pravděpodobně vede k tomu, že s knihou se nebude pracovat jako s celkem. Rezignace na jednotný narativ tomuto předpokladu odpovídá.

Jednotlivé kapitoly Caramaniho učebnice jsou koncipovány tak, aby jejich sumarizující pohled svým autorstvím podpořila výrazná autorita pro dané subtéma. Siaroff staví na logice svého výzkumu, otevřených kartách, které lze v každém kole hry ověřit. Obě učebnice jsou různými způsoby nekonvenční. Rozsah širokého Caramaniho pojetí komparativní politologie může přinést pozvolné změny v koncepci kurikul, a působit tak na kánon disciplíny směrem k inkluzivnějším přístupům k okolním vědám. Siaroff povyšuje studenta téměř do role spoluvýzkumníka, a dává tak účinný návod ke vzbuzení zájmu a zvýšení transparentnosti výběru materiálu představovaného v učebnicích. Oba texty jsou celkově kvalitně zpracovány a lze je jen doporučit.

Můj text neusiloval o vytvoření rigorózní vědecké metody posuzování učebnic komparativní politologie. Taková snaha by jistě byla možná. Vzhledem ke zde zdůrazněnému omezenému vlivu, kterému se na rozdíl od přírodních věd učebnice komparativní politologie těší, by takové vědecké hodnocení nebylo efektivní aktivitou. Jsem nicméně přesvědčen, že ohled na kontext využívání učebnic a snaha hodnotit na základě rozumných kritérií nejsou marné. Prostor, který jsem se tímto textem pokusil otevřít pro učebnice jako důležitý zdroj studia identity komparativní politologie, je třeba chápat jako relativně úzce vymezený právě jejich – oproti přírodním vědám – menší rolí. Přesto tento směr považuji za perspektivní.

Příloha

Caramani, D., ed. 2008. *Introduction to Comparative Politics*. Oxford: Oxford University Press. 786 stran.

Obsah:

Section 1: Theories and Methods

1. The Evolution of Comparative Politics, Klaus von Beyme
2. Approaches in Comparative Politics, B. Guy Peters
3. Comparative Research Methods, Hans Keman

Section 2: The Historical Context

4. The Nation-State, Gianfranco Poggi
5. Democracies, Peter Mair
6. Authoritarian Regimes, Paul Brooker

Section 3: Structures and Institutions

7. Legislatures, Amie Kreppel
8. Governments and Bureaucracies, Wolfgang C. Müller
9. Constitutions and Judicial Power, Alec Stone Sweet
10. Elections and Referendums, Michael Gallagher
11. Federal and Local Government Institutions, John Loughlin

Section 4: Actors and Processes

12. Political Parties, Richard S. Katz
13. Party Systems, Daniele Caramani
14. Interest Groups, Timothy Werner and Graham K. Wilson
15. Regions, James Bickerton and Alain-G. Gagnon
16. Social Movements, Hanspeter Kriesi
17. Political Culture, Svante Ersson and Jan-Erik Lane
18. Political Participation, Herbert Kitschelt and Philipp Rehm
19. Political Communication, Rachel K. Gibson and Andrea Römmele

Section 5: Public Policies

20. Policy-Making, Christoph Knill and Jale Tosun
21. The Welfare State, Kees van Kersbergen and Philip Manow
22. The Impact of Public Policies, Jørgen Goul Andersen

Section 6: Beyond the Nation-State

23. The EU as a New Political System, Simon Hix
24. Globalization and the Nation-State, Georg Sørensen
25. Promoting Democracy, Peter Burnell

Comparative Tables

Glossary

Endnotes

References

Index

Siaroff, A. 2005. *Comparing Political Regimes: A Thematic Introduction to Comparative Politics*. Toronto: Broadview Press. 300 stran.

Obsah:

Acknowledgements

List of Tables and Figures

1. Introduction
2. Development and Political Development
3. Electoral Democracies, Liberal Democracies, and Autocracies
4. The Military in Politics
5. Factors Conducive to Democracy
6. Institutional Variations of Democracies
7. Electoral Systems and Party Systems in Democracies
8. Overall Centralization versus Decentralization in Democracies
9. Varieties of Autocracies: Totalitarianism, Sultanism, and Authoritarianism
10. Democratic Transitions, Consolidations, and Breakdowns
11. Postscript: Democracies and Autocracies in the Future

Glossary of Selected Key Terms

Recommended Sources for Further Research

Bibliography

Index

Poznámky:

1. Vzhledem k frekvenci citací obou recenzovaných textů volím zjednodušenou citační formu a do přílohy zařazují obsah obou knih.
2. Příkladem může být text Davida Čaňka o obrazu židů v učebnicích dějepisu (1996). Didakticky zaměřené studie učebnic dějepisu provedl Zdeněk Beneš (například 2003).
3. Učebnici Comparing Political Regimes používají pro své kurzy například Oberlin College, Carleton College či Skidmore College. Kvalitu těchto colleges indikuje vesměs vysoké hodnocení v časopise U.S. News and World Report.
4. Caramaniho učebnice či její podstatné části jsou zařazeny například v sylabech University of Washington, George Mason University, University of Oregon, Northern Illinois University či University of Houston.
5. Podle Wahlkeho obsahují téměř dvě třetiny studijních programů politologie úvodní samostatný kurz komparativní politologie (1991: 49).
6. Siaroffova práce byla znovu uvedena v dostupnějším a upraveném vydání v roce 2008, první vydání Caramaniho textu spadá do poloviny roku 2008.
7. Jedna tisková strana Siaroffovy učebnice odpovídá přibližně 1,3 NS.
8. Jedna tisková strana Caramaniho učebnice odpovídá přibližně 2,8 NS.

Použité zdroje:

- Almond, Gabriel A. 1998. „Political Science: The History of the Discipline.“ In: *A New Handbook of Political Science*. Eds. Robert E. Goodin a Hans-Dieter Klingemann. New York: Oxford University Press, 50–97.
- APSA. 1998. *Comparative Government and Politics*. (http://www.apsanet.org/content_3823.cfm)
- Ball, Terence. 1987. *Idioms of Inquiry: Critique and Renewal in Political Science*. New York: Sunny Press.
- Beneš, Zdeněk 2003. „České učebnice dějepisu po roce 1989.“ In: *Česko-slovenská ročenka 2003*. Brno: Masarykova Univerzita. 281–288.
- van Biezen, Ingrid a Caramani, Daniele. 1998. „(Non)Comparative Politics in Britain.“ *Politics* 26, č. 1, 29–37.
- Bogdanor, Vernon, ed. 1992. *The Blackwell Encyclopaedia of Political Science*. Oxford: Blackwell.
- Boix, Carle a Stokes, Susan, eds. 2007. *The Oxford handbook of comparative politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Čaněk, David. 1996. *Národ, národnost, menšiny a rasismus. Kritická analýza několika polistopadových učebnic dějepisu schválených ministerstvem školství*. Sefer: Praha.
- Dryzek, John S. 1999. „The Progress in Political Science.“ In: *The Science of Public Policy: Essential Readings in Policy Sciences I*. Ed. Tadao Miyakawa. New York: Taylor & Francis, 176–195.
- Dryzek, John a Leonard, Stephen T. 1995. „History and Discipline in Political Science.“ In: *Regime and Discipline: Democracy and the Development of Political Science*. Eds. David Easton, John G. Gunnell a Michael B. Stein. Michigan: University of Michigan Press, 27–48.
- Eckstein, Harry. 1991. *Regarding Politics: Essays on Political Theory, Stability, and Change*. Berkeley: UCLA Press.
- Eisner, Pavel. 1996. *Čeština poklepem a poslechem*. Praha: Pražské nakladatelství Jiřího Poláčka.
- FitzGerald, Frances. 1980. *America Revisited: History Schoolbooks in the Twentieth Century*. New York: Vintage.
- Freeman, Linton C. 2006. *Editing a Normal Science Journal in Social Science*. Bulletin de méthodologie sociologique No. 91 (moreno.ss.uci.edu/87.pdf).
- Goodin, Robert E. a Klingemann, Hans-Dieter, eds. 1998. *A New Handbook of Political Science*. New York: Oxford University Press.

- Ishiyama, John; Breuning, Marika a Lopez, Linda. 2006. „A Century of Continuity and (Little) Change in the Undergraduate Political Science Curriculum.“ *American Political Science Review* 100, 659–665.
- Katzenstein, Peter J.; Evans, Peter B.; Scott, James C.; Rudolph, Susan Hoerber; Przeworski, Adam; Skocpol, Theda a Kohli, Atul. 1995. „The Role of Theory in Comparative Politics: A Symposium.“ *World Politics* 48, č. 1, 1–49.
- Kuhn, Thomas. 1997. *Struktura vědeckých revolucí*. Praha: Oikoimenh.
- Lakatos, Imre 1974. „Falsification in The Methodology of Scientific Research Programmes.“ In: *Criticism and the growth of knowledge*. Eds. Imre Lakatos a Alan Musgrave. Cambridge: Cambridge University Press, 91–196.
- Mair, Peter. 1998. „Comparative Politics: An Overview.“ In: *A New Handbook of Political Science*. Eds. Robert E. Goodin a Hans-Dieter Klingemann. New York: Oxford University Press, 309–336.
- Powner, Leanne C. 2006. „A Comparative Review of Comparative Politics Texts.“ *Journal of Political Science Education* 2, č. 2, 235–238.
- Smith, Courtney B. et al. 2003. „How Do Textbooks Represent the Field of International Studies?“ *International Studies Review* 5, č. 3, 421–441.
- Wahlke, John 1991. „Liberal Learning and the Political Science Major: A report to the profession.“ *Political Science and Politics* 24, č. 1, 48–60.